

2.2. СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В АВСТРАЛІЇ

Подальші становлення та історичний розвиток ще досить молодій країні проходили досить складно, з серйозними суперечностями, до того ж далеко не лінійними. Тому прийняття її основного закону (Конституції) з погляду історії можна розглядати лише як проміжну сходинку на цьому тернистому шляху. Сама по собі Конституція Австралійської Співдружності (КАС) як юридичний документ була далеко не простим симбіозом зразків британської версії меж правової відповідальності уряду її величності й моделі чітко визначеного федералізму США [27, р. 137]. Базовою настановою зазначеного правового джерела було забезпечити юридичну гнучкість та безпекову стабільність функціонування всього механізму державного апарату нової держави. Внаслідок цього спостерігалась очевидна знакова дилема, в якій було дві предметно окреслені вихідні складові.

Перша мала яскраво артикульовану юридичну основу. За зразок було обрано конституцію Швейцарії – повноформатну репліку базового закону цієї країни. В цій конституції, зокрема, містилося положення статті 128 відносно легітимності прийняття різноманітних поправок. На їх здійснення необхідні були, насамперед, згоди обох палат федеративного парламенту, більшості кантонів та переважної більшості виборців у кожному з них [28].

За оцінками одного з провідних юристів Австралії того періоду М. Кербі, «всі перестороги були прийняті не для того, щоб запобігти або необмежено перешкоджати змінам у будь-якому напрямку, а для того, щоб відвернути зміни саме такого порядку або такі, які були прийняті поспіхом або крадькома, щоб заохотити початок суспільної дискусії та відтермінувати небажані перетворення до того часу, поки не з'являться очевидні свідчення запиту на них, їх нездоланності та необхідності» [29].

Інша складова КАС, що мала відверто компромісне забарвлення, була позначена чітко, підкресленим конкретно-історичним наповненням, і покликана

остаточно закріпити еволюційну роль неодмінної «подушки безпеки» в функціонуванні механізму держави. Водночас формування загальнодержавних основ (по-суті, створення активних формальних і неформальних інститутів) та системи раціонально-бюрократичних механізмів зовсім не означало скасування легітимної дії конституцій окремих колоній, прийнятих іще в середині ХІХ ст. До початку ХХ ст. зазначені юридичні документи також визначали межі правової самостійності тогочасних провідних адміністративних одиниць країни – штатів. До того ж і сама Австралійська Співдружність, відповідно до Основного закону того періоду, була невід’ємною частиною Британської імперії. Отже, Конституція нової федерації стала породженням подвійного компромісу: внутрішніх домовленостей, досягнутих під час перемовин та ритуальних конференцій прем’єрів у різних штатах Австралії, та зовнішніх угод, які стали результатом численних обговорень і погоджувань з метрополією.

Як відомо, політика є мистецтвом можливого, насамперед компромісу. А в нашому випадку обрана політика виявилася мистецтвом консенсусу, котрий, очевидно, став правовим спадком, що перейшов до політичної скарбниці місцевих австралійських лібералів саме від британських візаві. Такий великомонарший дар метрополії варто розглядати як політико-правове підґрунтя, що згодом стало базою подальшого курсу для місцевих можновладців. Саме відтоді серед риторичних напрацювань місцевих провладних мужів досить часто вживаною «фігурою мови» став вислів «до компромісів завжди готові!» [30, р. 89].

Водночас наявність у правових приписах КАС численних неконкретних формулювань зробила історично непевним для реалізації гасло федералістів – «один народ, одна доля», що надовго відклало його втілення. А поки партикулярна урочистість, що мала обов’язково супроводжувати появу нової держави, була дотримана цілком відповідно до протоколу таких подій.

Першим генерал-губернатором Австралійської Співдружності було призначено лорда Хоуптона. До речі, він, як і всі його наступники, був креатурою з лав поважної найвищої британської аристократії. Це вказувало на політичну важливість Південного континенту для британської корони.

На урочистостях був присутній майбутній король Сполученого Королівства Георг V, який саме й відкрив засідання федерального парламенту. Власне реальну роботу сенатори та члени палати представників Австралійської Співдружності розпочали 9 травня 1901 р. Цей історичний момент втілено на полотні відомого австралійського художника Тома Робертса.

До речі, у Австралійській Співдружності були власні «батьки-засновники», до яких належала перша генерація австралійських політиків національного масштабу, об'єднаних у три основні фракції. В лавах «фрітрейдерів», яких очолив экс-прем'єр Нового Південного Вельсу (НПУ) Джордж Х. Рід, переважали консерватори. Ця фракція кількісно була невеликою, проте, можливо, чи не найзгуртованішою. Протекціоністи – переважно ліберали та радикали – віддали перевагу лідеру й одному з найвидатніших для Австралії політиків на межі століть Альфреду Дікіну. Протягом першої декади він очолював найбільшу групу парламентарів. До його прибічників можна було віднести представників ліволіберальних поглядів, а також представників великого бізнесу Австралії.

Період, що розглядається, для місцевих комерсантів і промисловців став чимось на зразок переломного. Вони дійшли до розуміння важливості діяльності постійних національних політичних організацій, серед яких найбільшою була Федерація підприємців Вікторії (ФПВ), Союз платників податків та Ліга народної реформації, які функціонували в НПУ.

Вже згадуваний А. Дікін продемонстрував досить чутливу рефлексію на умонастрої тих, хто «володів приватною власністю, інтелігенції і тих, хто наймав робочу силу», а також і на «фермерів», які вважались тоді найбільш «тверезомислячими». Саме в них він вбачав реальну політичну опору для

буржуазного політикуму. Відповідно до власне його ж тверджень «...саме вони (на той час. – *I. X.*) створювали нову консервативну партію в штатах, яка за власного керівництва могла тримати під постійним контролем всі важелі політичного управління» [31, р. 48].

Проте це були лише перші непевні кроки на тернистому шляху побудови партійно-політичної структури Австралійської Співдружності.

1901 р. лейбористи як фракція мали найдрібніше за кількістю політичне представництво в парламенті. Їх було тільки 25 осіб. Кореспондент впливової лондонської газети *Times*, який був сучасником політичних подій того часу А. Джоуз, досить точно характеризував організаційну структуру лейбористів того періоду. Він особливо підкреслював її коаліційність, указуючи водночас, що вона була лише однією партією в країні, склад якої об'єднував імперіалістів та антиімперіалістів, комуністів та індивідуалістів, уніфікаторів і прихильників прав штатів. «Можливо, що різниця між флангами федеральної опозиції і ліберальною партією, фактично є значно меншою, ніж між крайнощами лейборизму» – обґрунтовував власну думку журналіст [32, р. 318]. Строкатий, різномасний склад такого зразка неодноразово ставив партію під загрозу розколу і розпаду. Тим більше, що дещо пізніше, 1914 р., представники гільдії журналістів з берегів туманного Альбіону стали висловлювати припущення про створення на Південному континенті «партії “середнячків” з числа найбільш поміркованої секції лейбористів та найрадикальніших елементів з лав лібералів» [33, р. 202].

Розуміючи невизначеність власних позицій, лідери лейбористів будували свою тактику дій, виходячи з подвійних партійно-організаційних настанов: 1) жорстко пов'язувати перебування в парламенті з реальним урахуванням балансу сил до одержання абсолютної більшості в обох палатах в інституті законодавчої влади; 2) поєднувати парламентську діяльність з налагодженням активної роботи на місцях.

Свідченнями вказаного стали страйки залізничників Вікторії 1903 р., заворушення серед шахтарів Броукен Хілла у 1908–1909 рр., протестні виступи робітників Брісбена 1912 р., тощо [33, р. 202].

Базовою політичною опорою лейбористів у той період були профспілки. Саме через них ця політична сила здійснювала необхідну для неї комунікацію з виборцями. А введення до законодавчої бази країни загального виборчого права значно посприяло поповненню лав лейбористів за рахунок жінок з робітничих сімей; до 1906 р., їх активно підтримували фермери, а з 1905 р., всі заходи лейбористів схвалило навіть керівництво католицького духівництва. Такий комплекс організаційних якостей як: згуртування членських рядів за допомогою суворої партійно-політичної дисципліни, клятв і зобов'язань підкорятися рішенням кокуса – керівного ядра партії, наявності численних депутатів від робітників поступово перетворювало лейбористів на провідний і, водночас, керівний формальний політичний інститут з указаним підбором уже інших соціально-політичних складових. Саме вони й стали визначати та разом з тим, регламентувати риси сукупностей нових настанов, що поступово перетворилися на усталені обмеження в поведінці та рішеннях, які вже почали реально прийматись усередині самої Австралії.

Досить цікавим у той час стало визначення одного з фрітрейдерів, який ще 1903 р., зазначав, що лейбористи «якщо б захотіли, могли б провести у парламент навіть ліхтарний стовп і виставити його проти першої ліпшої нелейбористської кандидатури» [34, р. 780].

Лідер саме цих лейбористів Джон К. Уотсон був у той час кар'єрним профспілковим призначенцем, який попрацював у їх номенклатурі 20 років. Своїм ключовим завданням у формулюваннях представників цієї партії було надання «капіталізму, насамперед, цивілізованого вигляду». Водночас базовим аргументом такої тактичної схеми був уже надто випробуваний до цього засіб примусового бартеру «погоджень замість поступок». Щоправда, згідно з практикою того часу, такі підходи могли на навіть здатися дещо радикальними.

І справді, серед головних вимог лейбористів 1902 р. були такі: пенсії, відповідно до вікового стану, націоналізація монополій, скорочення державних позик та обмеження соціальних рухів типу «Білої Австралії», примусового арбітражу й протекціоністських тарифів. А один з місцевих дослідників проблем робітничого руху в Австралії Дж. Хеген «охрестив» останні пункти навіть «трьома новими заповідями віри» австралійських лейбористів, покликаними перетворити нову націю на «райське місце для людини праці» [35, р. 2, 3].

Надто незвичний інтерес у дослідників того часу викликало ставлення власне австралійських лейбористів до самого феномену соціалізму. 1907 р., консервативний журнал *Quarterly Review* навіть дозволив собі прийти до висновку такого порядку, що «соціалізм в політиці Австралії з'явився з подачі саме лейбористської партії» [36, р. 305].

Така досить «смілива» заява все ж містила певну частку істини. Або, точніше, ця істина виникла (або була спровокована) власне появою політичної необхідності для початку міжпартійної дискусії, в якій кожна зі сторін, очевидно, вже мала не скупитися на аргументи. Один з лідерів консерваторів Ендрю Фішер під час партійної конференції 1908 р. підкреслював: «Тепер ми всі соціалісти. І, мабуть, нас можуть характеризувати лише висловом, що “він є соціалістом, а не екстремістом”» [37, р. 14, 22].

Певним прикладом штучного «підігрівання» ситуації можна вважати висловлювання ще одного представника консерваторів Уільяма Г. Спенсера, де містилося відверто імперативне твердження про австралійських лейбористів, які, за його словами, «не мають нічого спільного з вченням Карла Маркса та інших континентальних писак – “борзописців”» [38, р. 51, 10].

А самі лейбористи в той час намагалися бути поближче до ідей і практики соціал-реформізму, що викликало бурхливу реакцію радикальних соціалістичних груп Австралії, які, у свою чергу, також намагалися мати власний вплив на соціальну страту австралійських робітників.

Саме в цьому зв'язку офіційний орган Соціалістичної робітничої партії Австралії – тижневик «People» – дозволив собі вжити нестриману лексику на адресу лідерів лейбористів. Аналогічна тональність в оцінках тих самих лейбористів була витримана й у газеті англійських соціалістів «Clarion» [39].

Певна частина профспілкових бюрократів, які не вірили в дієвість задуманих реформ, стали основою вказаного типу «інакодумців». До того ж у такому середовищі досить щедро «визрівали» плоди найрадикальніших течій. І з 1907 р. у великих містах Австралійського Союзу почали з'являтися відділення Соціалістичної федерації, яка згодом одержала назву Соціалістичної партії Австралії.

В той самий період активізувалися політичні кроки місцевих регіональних відділень анархо-синдикалістської організації «Індустріальні робітники світу» (ІРС) зі штаб-квартирою в США. Головною ж метою нового політичного утворення була організація «одного великого союзу» робітників. Наклад газети ІРС «Пряма дія» 1914 р. становив 14 тис. примірників. На її сторінках містилася доволі різка критика Австралійської лейбористської партії (АЛП) та профспілок, а також відтворювалися прямі заклики відмовитися від класової співпраці в будь-якій формі [40].

Крім того, ІРС протягом попередніх декад була надто активним опонентом ідей класового консенсусу, що тоді домінували в політикумі країни. А в преамбулі до її статусу було прямо записано, що «трударі візьмуть у власні руки те, що виробляють своєю працею шляхом економічної організації робітничого класу без злиття з будь-якою іншою політичною партією» [35, р. 11]. Згідно з ідеями анархо-синдикалістів для лейбористів і реформістів зовсім не залишалось місця в робітничому середовищі.

Власне зазначена ситуація була безпосереднім політичним тиском на весь політикум країн, що примушувала інші його структурні складові у власний спосіб реагувати на всю систему зовнішніх викликів, – від певних поступок «лівим» з погляду посилення непримиренності відносно класової співпраці в

політичних відозвах лейбористів і аж до його категоричного заперечення у гаслах лібералів.

Дуже примітною була й достатньо велика популярність у робітничому середовищі послідовників ліворадикального політичного вектору. Останні мали досить усталені позиції серед профспілкових функціонерів та представників лейбористів, які спиралися на них. Один з відомих у Росії революціонерів, що надто вже сумно позначив себе також і в Україні, Ф. Сергєєв (Артем), який 1911 р. перебував в Австралії, відверто і з певною заздрістю фіксував: «Робітник почуває себе достатньо впевнено, фермер також, хоча обох активно експлуатують, з одного боку промисловець, а з іншого – торгівельний і банківський капітал. Проте їм все ж залишається надмірно багато порівняно до їх справжніх потреб, і, безумовно, порівняно з європейськими робітниками». На думку цього «захисника прав робітників», таке становище призводило до відсутності «потреби гостро, напружено думати, до засилля вузько міщанських інтересів в масах» [41, с. 87].

Отже, нічого небезпечного, а тим паче загрозового для існування держави як такої на Південному континенті з боку партій лівого політичного спектра, а також самих лейбористів, у принципі не було. До того ж іще 1907 р. за словами одного з досить інформованих дослідників того періоду А. Бьюкенена, їх поява і присутність у політичному просторі країни принципово не змінювала всієї ідейної атмосфери цього ареалу. Адже при перебуванні в опозиції вони вимагали націоналізувати промисловість, скасувати велике землеволодіння, запровадити державний банк та ввести нові податки на капітал, але вже після приходу до влади «не тільки нічого революційного не було здійснено, не спостерігалось навіть і спроб вдатися до чогось справді революційного» [30, р. 82].

Одним із пояснень такого «політичного параду недоробленостей» мала бути певна послідовність у їх відстоюванні прав робітників. А це приваблювало до лейбористів численних послідовників.

Завдяки організаційній згуртованості вже 1904 р. (нехай лише на кілька місяців), саме цій партії все-таки вдалося сформувати власний уряд. Фактично, саме так вони стали першою в світі партією соціал-демократичної спрямованості, яка стала на чолі такої значної потуги як Австралія. І завдяки вже усталеній популярності власного політичного курсу фракція лейбористів у парламенті 1910 р. складалася з 66 осіб. 1914 р. лейбористські партії штатів створили єдину Австралійську лейбористську партію (АЛП). Вона й зараз є однією з провідних сил на політичному небосхилі Австралійської Співдружності.

Примітною ознакою, що певною мірою почала змінювати історичну канву Австралії, стало знецінення ролі публіцистики, а точніше, значне зменшення її впливу на становлення місцевого політикуму. 1906 р. відомий діяч робітничого руху країни У. Спенс з бухгалтерською скрупульозністю констатував, що під час виборчих перегонів того року 21 лейборист пройшов до парламенту всупереч негативному піару, створеному впливовими газетами [42, р. 274].

Водночас соціальна база підтримки лейбористів була значно розширена за рахунок австралійських фермерів, які з початку ХХ ст. значно активізувались у суспільному житті країни.

В 1904–1908 рр. у Південній Австралії Прогресивна партія, яку очолював Е. Пік, вела політичну діяльність разом з лейбористами свого штату. Аналогічні акції 1906 р. відбувались і в Квінсленді [43, р. 18]. А журнал «Quarterly Review» з власне консервативних позицій надавав своє тлумачення навколишнім подіям: «Ці поселенці в більшості були успішними шахтарями, стригалями та робітниками інших спеціальностей, тобто всі ті, хто потім стали фермерами, все ж принципово не змінили власним класовим рефлексіям, які були надто добре засвоєні ними ще в період перебування на місці найманих робітників. У тих же місцевостях, де нові переселенці й далі володіли землею, наприклад на значній

території Квінсленда, Нового Південного Вельсу та Західної Австралії, вони переважно віддавали перевагу лейбористській партії» [36, р. 306–307].

Правда, водночас на певну кількість положень і пропозицій лейбористів місцеві хлібороби демонстрували досить негативну реакцію, особливо коли це стосувалось гасел про націоналізацію землі та засобів виробництва, розподілу та обміну продукції, введення поземельного податку та включення сільськогосподарських робітників у юрисдикцію федерального арбітражу; натомість вони висловлювали гарячу підтримку правам штатів та заохочення «бажаний імміграції». Тому, пояснюючи принципові позиції аграріїв, їх представник у парламенті Дж. Джибб особливо підкреслював: «Єдине, чим парламент може стати у нагоді до вимог фермерів, – це допомогти у вирощуванні та політичній підтримці їх продукції на ринках Великої Британії за найприйнятнішими, низькими цінами. Порушувати ж питання про якусь допомогу, водночас нав'язуючи поземельний податок та підвищення мита на сільгосппродукцію, – це було вже повним абсурдом. Подібні пропозиції могли робитися лише в інтересах ремісників в містах» [38, р. 144].

Отже, попри всі спроби віднайти консенсус у спільних акціях лейбористів і аграріїв на рівні штатів у наведений історичний період, ставали більш ніж очевидними моменти незбігу нагальних та пекучих різних інтересів як найманих робітників, так і фермерів. Тому непоправна політична прірва між ними ставала все реальнішою.

А те, що тоді відбувалося, почало артикулюватись як доконаний історичний факт. Протекціоністи, позиції яких у той час не мали принципових відмінностей і суперечностей порівняно з курсом лейбористів, стали піонерами серед тих, хто запропонував політичну співпрацю. І у вересні 1904 р. було укладено напрочуд цікаву і водночас досить нетипову обопільну угоду. Згідно з якою кожна зі сторін, зберігаючи власну організаційну недоторканність, об'єднувала спільні зусилля членів обох фракцій для гуртової програми і взаємної підтримки. Вказана платформа містила такі вимоги: прийняття біллів

про арбітражі, покарання за шахрайство, відносно переселенців і «Білої Австралії», монополії на тютюнові вироби, пенсії за віком, антитрастове законодавство, створення постійного комітету з торгівлі, комерції й сільського господарства та низки інших [42, р. 435].

Власне в такий спосіб і було створено парламентське об'єднання для захисту дрібного й середнього бізнесу та найманих робітників Австралії. Хронологічний відрізок між 1904 і 1912 рр. став вважатись у дослідженнях з історії Австралії «короткочасним ліберально-лейбористським експериментальним методом» [44, р. 39–40].

Саме в цей темпоральний відрізок було закладено історичний базис поміркованих реформ, які один із сучасних істориків і політологів Австралії Пол Келлі визначив «проміжною австралійською угодою» [45]. А її ключові компоненти було закладено в обриси знакової конкретно-історичної пентархії: 1) «Біла Австралія» як показник регулювання кількості населення в країні; 2) протекціонізм як засіб захисту австралійської промисловості від зовнішньої конкуренції; 3) державний арбітраж при залагодженні конфліктів у промисловості; 4) патерналізм, який означав широку державну підтримку практично всіх верств населення країни; 5) беззастережна пошана до всіх ініціатив провладного істеблішменту Великої Британії [45].

2.3. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ АВСТРАЛІЇ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ

Австралійські колонії об'єднались у федерацію в дуже символічний момент. У перший день XX ст. – 1 січня 1901 р. – на території Австралії набрала чинності Конституція, згідно з якою в новій країні було встановлено конституційну монархію, а сама вона стала домініоном Британської імперії. Державний устрій Австралії ґрунтувався на поєднанні британської й американської конституційних моделей. Володарем-сувереном країни був